

in cap. 1 de Re judic., n. 15. Nam, licet dicat legem pœnalem extendi ad limites rationis expressæ, statim subdit: *secus ubi allegaretur simile sub facilioribus terminis vel paribus*, et citat Innoc. in cap. *Cum speciali*, de Appellat., apud quem nihil invenio. At vero in legibus non pœnalibus nec correctoriis plures ex dictis juristis admittunt extensionem, sed nec rationem sufficientem afferunt, nec differentiam sufficientem inter leges pœnales et non pœnales quoad vim directivam assignare possunt, ut supra dicebam, quia si leges pœnales non admittunt hanc extensionem, non est propter pœnam adjunctam, quæ est quid accessorium, sed quia voluntas legislatoris ex vi solius rationis similis non comprehendit casus omissos, quæ ratio eandem vim habet in legibus non pœnalibus. Præsertim quia obligatio in conscientia etiam est res gravissima, quæ non est extendenda sine majori fundamento, quandoquidem ratione adjunctæ pœnæ similis extensio non admittitur. Denique dicti auctores nullo modo rationibus factis satisfaciunt.

14. *In quo sensu procedit assertio declaratur.* — Adverto autem assertionem a nobis positam procedere tantum ex vi ejusdem legis, et de rigore obligationis in ordine ad observationem vel transgressionem ejus; hoc enim modo censemus legem non obligare ad aliquid quod sub verbis ejus aliquo modo non comprehenditur, quantumcumque similis et æqualis, vel major ratio in illo locum habeat. Quod adverto, quia juristæ sæpe in hac quæstione loquuntur de usu legum in ordine ad externa judicia, et ad sententiam in eis ferendam, vel ordinem servandum; et ita dicunt, deficiente lege, procedendum esse a similibus ad similia, et utendum esse lege disponente in uno casu, ex ratione simili illi, quæ in alio casu invenitur, in quo lex nihil disponit. Et in hoc sensu dicere solent casum similem expresso non censi omissum, cum in utroque par ratio militare videtur, ad quod multa allegat Tiraquel., de Retract. consanguin., § 2; Gloss. 1, n. 19. Hæc autem duobus modis possunt intelligi. Primo, ut procedatur ex prudenti arbitrio et rationali conjectura ac præsumptione, quidquid sit de obligatione legis. Et in hoc nullus prudens dubitare potest; tum quia nihil est magis consentaneum rationi et prudentiæ quam præcedentum vestigia imitari, et præcipue per leges superioris approbata; tum etiam quia jura omnia ad hoc inclinant. Unde dicitur in lege *Nam*, ff. de Legibus: *Quando*

lex in uno disponit bonam esse occasionem, cætera quæ tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione, vel certa jurisdictione suppleri; ubi Glossa addit: *Procedendo de similibus ad similia*, et aliis juribus id confirmat. Imo sæpe supremus legislator movetur ex similitudine æquitatis alterius legis, latæ etiam a principe inferiori, ad aliam legem similem vel proportionalem edendam, qui est casus proprius cap. *Cum delicta*, de Confirm. utili, ubi Gloss., vers. *Similitudine provocati*, alia jura refert, et multa ad hoc congerit Fel. in c. *Translatio*, de Const., a n. 10, ubi cum Bald. dicit hanc extensionem habere locum etiam in pœnis, procedendo a similibus ad similia, scilicet, in casibus non prævisis in jure, quod verissimum est et usu receptum. Et potest etiam assignari ratio, quia judex debet secundum leges judicare, juxta doctrinam D. Thomæ 2. 2, quæst. 60, art. 5. Ergo ubi deest lex expressa, optime faciet utendo similitudine rationis. Et sic dixit Menoch., lib. 1 de Præsumption., quæst. 5, n. 8, quando præsumptio, licet non sit scripta expresse in lege, magnam cum scripta affinitatem vel similitudinem habet (quod maxime contingit ob majorem vel eandem rationem), de illa judicandum esse ac de ipsa scripta, et ita inquit: *Cum casus omnes lege comprehendi non potuerint, procedimus de similibus ad similia*.

15. Secundo, potest id intelligi ut ad hoc teneantur judices etiam ex obligatione legis, quod non est tam certum, est tamen valde probabile. Si tamen id verum est, non oritur obligatio ex sola lege disponente in casu simili per se spectata, sed ex aliis legibus approbantibus consuetudinem illam et ordinantibus ut servetur, ut sumi potest ex l. *Non possunt*, ff. de Legibus ibi: *Is qui jurisdictioni præest, ad similia procedere atque ita jus dicere debet*, ubi verbum *debet*, licet ambiguum sit, satis indicat obligationem, maxime concurrente communi consensu et consuetudine. Dici etiam potest hoc extensionis genus esse necessarium secundum jus, quia se habet sicut præsumptio juris et de jure contra quam non admittitur directa probatio, et ideo judices eam sequi in judicando tenentur, nisi contingat oppositum aliunde evidenter constare. Ita ergo in præsentia, ubi alias non constiterit manifeste de contraria mente legislatoris, tenebitur judex uti extensione legis secundum rationem similitudinis, ubi casus aliter non potest aperto jure decidi.

16. *Ex identitate rationis infertur extensio*

ad casum in verbis non comprehensum.—Secundo, principaliter dicendum est ex identitate rationis recte fieri extensionem comprehensivam legis ad casum non comprehensum in verbis, si constiterit rationem illam esse adæquatam, solamque animum legislatoris induxisse, quod ex materia et circumstantiis ac verbis legis inspiciendum est. Hanc assertionem pono propter sententiam valde communem asserentem ex identitate rationis extendendam esse legem, quam in aliquo sensu veram esse negare non possumus. Primo, propter auctoritatem canonistarum et legistarum qui fere in hac assertionem conveniunt; nam, licet differre soleant in majori vel minori illius extensione, ut infra dicam, tamen in generali fere omnes illam admittunt. Secundo, propter varia jura quæ hoc indicant, quanquam (si attente expendantur) fere nunquam separant omnino rationem a verbis, quia non colligunt ex identitate rationis mentem legislatoris fuisse comprehendere aliquem casum non satis expressum in verbis, nisi vel extendendo verba in aliqua significatione saltem lata, vel impropria, vel quia alia necessitas cogit, ut quod alias lex esset injusta, vel absurda.

17. *Verba cum suis circumstantiis consideranda sunt.*—In hoc ergo solet assertio probari, primo, ex ultima regula juris in 6: *In legem committit qui verba legis complexus contra legis nititur voluntatem*; quæ habetur in l. *Non dubium*, cap. de Leg., et sumitur ex l. *Scire*, et l. *Contra*, ff. de Legib.; tamen, ut eisdem locis Glossæ advertunt, ille dicitur amplecti verba et non voluntatem legis, qui non accipit verba in ea significatione quam legislator intendit, quamque posset facile ex legis ratione intelligere, et ita, licet verum sit legem comprehendere quidquid ratio ejus exigit, non tamen sine aliquo significato verborum cui ratio accommodetur. Et ita Glossæ in omnibus dictis locis exempla ponunt in eo qui fraudulenter adhæret materialibus verbis, et ab intenta significatione recedit; ut, si prohibetur agere, non agit per se, agit autem per alium si prohibetur mutuare, non mutat, sed vendit pecunia credita, et sic de aliis. Deinde afferri potest dictum cap. *Si postquam*, § *Si vero*, de Elect., in 6, ubi lex præcipiens alicui ut ad curiam veniat, extenditur, ut etiam præcipere intelligatur, ut ille a curia sine licentia ante finitum negotium non discedat. Quod dicitur esse ex mente, licet non videatur esse ex verbis, quia ratio præcipiendi adventum non est propter ipsum tantum, sed pro-

pter negotium præsentialiter peragendum; nihilominus tamen hæc extensio quæ comprehensiva sine dubio est, licet sit ultra expressam et rigorosam significationem verbi veniendi, considerata nihilominus materia et circumstantiis, non est omnino extra latam et usitatam significationem verbi veniendi; nam qui dicit se ire aliquo ad aliquod negotium virtute dicit se ire ad permanendum ibi quoad negotium postulaverit, quod moraliter magis intelligitur in eo qui venit ex præcepto, quia magis pendet ex voluntate præcipientis.

18. Tandem facit cap. *Quia in insulis*, de Regul., quod de monachis loquitur, et extenditur, secundum omnes, ad omnes religiosos in insulis habitantes, ut ante decimum octavum annum non admittantur, ob rationem textus, scilicet, quia in illis locis durior est monachorum congregatio. Sed data hac extensione, constat ex usu nomen monachorum sæpe in lata significatione pro religiosis sumi, et sic invenitur in multis aliis. Aliquando autem videtur fieri extensio omnino præter verba, imo quodammodo contra illa, ut in dicta leg. *Scire etiam*, § *Aliud*; sed ibi cogebat alia necessitas vitandi absurdum, ut supra dixi. Aliud exemplum sumo ex leg. *Illud*, ff. Ad leg. Aquil., ubi dispositio quædam loquens de furto ad omne damnum injuriosum extenditur, et subditur probatio, quia ratio quæ in furto movit, eadem in damno injuriæ invenitur, unde sequitur ut idem debeat existimari. Sumitur etiam optimum exemplum ex l. *Cum mulier*, ff. Solut. matrimon.; dixerat enim lex: *Cum mulier adulterata fuerit viri lenocinio, non privatur dote*; et subjungit: *Audiendum esse qui dixerit ex mente legis, virum non posse accusare uxorem in eodem casu*, utique ex ratione legis, quæ attenta justitia æque utrumque postulat, nimirum, quia tunc uxor non intendit injuriam marito, quia volenti non fit injuria, quæ ratio tam excludit maritum ab accusatione quam a retentione dotis; quamvis etiam dici possit hoc virtute fuisse comprehensum in verbis legis, licet non expresse, sed per quamdam consecutionem, quia qui juste puniri non potest profecto nec accusari potest, utique servata proportionem et respectu ejusdem.

19. *Ut ratio sit adæquata legi, duo requiruntur.*—Atque hinc facile exponitur ultima pars assertionis, videlicet, ut hæc extensio comprehensiva ex identitate rationis locum habeat, necessarium esse ut ratio sit adæquata legi. Duo autem ad adæquationem necessaria

sunt; unum, ut ratio per se sola moveat sufficienter et efficaciter ad legem condendam; aliud, ut sit veluti finis unicus integre intentus per legem. Ratio prioris partis est, quia si illa ratio per se spectata et sola non moveat, sed conjuncta cum aliis; ergo licet in aliis casibus inveniatur, non potest ex illa inferri fuisse comprehensos sub mente legislatoris, quia potuit non moveri ad illos, ex defectu aliarum rationum vel circumstantiarum. Ratio vero alterius partis est, quia si ratio non sit integre et adæquate intenta, non oportet ut comprehendat omnia quæ illam participare possunt. At vero quando sic est adæquata et integre intenta, oportet salvari integre, et ideo ex vi illius fit omnis ampliatio quæ necessaria est ad vitandam omnem fraudem et circumventionem legis. Et ita procedunt vulgaria jura in hac materia, leg. *Adigere*, § *Si patronis*, juncto § *Si verò*, ff. de Jure patronat., et optime in leg. *Cum pater*, § *Dulcissimis*, ff. de Legat. 2, et alia in quibus ex ratione extenditur lex ad eos casus in quibus fieret fraus legi, nisi lex ita ampliaretur.

20. *Ratio legis debet esse intrinseca ad omnes casus ad quos extenditur.*—Addo vero ulterius, ut regula data procedat, necessarium esse rationem legis esse adeo intrinsecam et universalem ad casus omnes qui ex vi illius in lege comprehendi dicuntur, ut in ea habeant connexionem necessariam in ordine ad justitiam et prudentiam legis, id est, ut sit contra rectam rationem vel contra prudentiam in quibusdam casibus ob talem rationem disponere, et non in omnibus eadem rationem æque participantibus. Nam si talis non sit ratio, non potest sola illa cogere ad talem extensionem faciendam, nisi aliunde sumatur ex verbis ejusdem legis vel ex aliis juribus. Probatur ratione sæpe facta, quia lex pendet ex voluntate, voluntas autem pro sua libertate potest unum velle et non aliud, etiamsi in utroque sit eadem ratio volendi. Et quando non intercedit dicta connexio, poterit etiam id fieri sine injustitia, vel etiam sine imprudentia, quia forte non expedit vel non oportet omnia velle, seu de omnibus similibus æque disponere, et quando non est disparitas inter illos, libera est electio, etiam secundum prudentiam; vel certe licet in propria ratione legis sit æqualitas, ex aliis circumstantiis potest in aliqua materia magis movere.

21. Exemplum sumi potest ex cap. 1 de Tempor. ordin., 6, ubi prius ponitur ratio generalis vitandi periculum imminens quod in-

digni ordinentur si extra patriam in locis remotis ad ordines admittantur, et nihilominus postea non fit prohibitio generalis, sed per illa verba: *Ut nullus Episcoporum Italici, etc.*, ubi Glossa quærit an extendatur prohibitio ad Episcopos Germaniæ quoad Italos ibi peregrinantes; et prius dubitat propter rationis identitatem, tandem vero ait non esse admittendam extensionem. Quod mihi certe verissimum semper visum est; tum quia non frustra Pontifex in specie locutus est de Episcopis Italiæ, et de clericis ultramontanis qui ab eis ordinantur sine litteris dimissoriis, et de illis tantum loquitur applicando ad illos specialiter rationem generalem, quod facere potuit, vel quia magis in ea provincia periculum imminabat, quia frequentius ad illam confluent ultramontani quam e converso Itali ultramontes, vel quia facilius poterat ultramontanus habere remedium in Italia existens, quam e contrario, ut ibi Glossa notavit. Et ita licet ratio sit eadem, tamen applicatio non est eadem, et potuit prudenter ad unam materiam fieri, et non ad aliam. Et ideo illa ratio, ut generalis, non fuit adæquata illius legis, sed illa secundum specialem gradum et modum periculi in tali regione imminens. Quæ doctrina potest facile ad alia exempla applicari; nam in præceptis Ecclesiæ possunt multa inveniri similia.

22. At vero quando ratio legis est talis ut in ea habeant connexionem, tam quæ in lege exprimuntur quam quæ videntur omissa, tunc recte ex vi rationis intelliguntur omnia comprehensa, ut probat optime exemplum adductum ex l. *Cum mulier*, et similia. Et ratio est, quia lex præsumitur esse justa et prudenter ac debito modo a legislatore lata; non esset autem talis nisi esset adæquata rationi suæ. Inde vero fit, quod sæpe judicavimus, hunc modum extensionis legis ex vi rationis semper fieri, aut mediante ampliatione et extensione verborum in aliqua significatione saltem minus propria, aut ad vitandam absurditatem aliquam vel injustitiam legis, ut sufficienter patet ex discursu et exemplis adductis. Et specialiter declarari potest, quia ex vi rationis non potest fieri extensio comprehensiva nisi sufficienter per illam indicetur voluntas legislatoris, quia voluntas mente retenta et non manifestata non obligat; ergo vel manifestatur per verba quia ratio cogit ut sic illam interpretemur, vel, si omnino desunt verba, quia eadem ratio cogit ut ea suppleamus, vel alio modo ad talem sensum illa accommodemus. Hoc autem

nunquam licere potest, nisi quando id necessarium est ad vitandum aliquod absurdum in lege, cujus optimum exemplum est in dicto § *Aliud*.

23. *Refellitur regula Panormit.*—Quapropter non probo regulam datam a Panorm. in cap. *Quia in insulis*, de Regul., n. 3, quod legis dispositio ampliari debet vel restringi ad limites rationis expressæ, etiamsi verba non patiantur, nec sit alia necessitas præter applicationem ejusdem rationis. Unde infert textum illum, licet expresse loquatur de monasteriis insularum, quia pro ratione reddit quod *ibi est dura congregatio*, extendi ad omnem duram religionem ubicumque existentem. Quod profecto mihi incredibile est, quia illo modo infinita esset extensio in legibus facienda, et quia regula illa nulla ratione nititur, ut ostendi, et quia in illo particulari exemplo Pontifex non consideravit quamcumque asperitatem religionis, sed illam quæ ex tali situ loci nascitur, et illa est propria et (ut ita dicam) identica ratio legis; durities vero aliunde proveniens alterius est considerationis. Unde magis est ibi similitudo rationis quam identitas, et procedunt omnia dicta in priori puncto. Nec jura quæ Panormit. allegat illi quidquam favent; nam fere omnia in discursu capituli longe aliter explicata sunt, et l. *Pater*, § *Fundum*, ff. de Leg. 3, quam etiam adducit, potius probat oppositum; nam quia testator expresse dixit: *Quoad viærit*, non extenditur dispositio ad successores hæredis, etiamsi ratio sumpta nude id postulare videretur, ut Glossa etiam advertit.

CAPUT IV.

EXPEDIUNTUR NONNULLA DUBIA CIRCA EXTENSIONEM LEGIS OB IDENTITATEM RATIONIS, VEL ALIIS MODIS.

1. Circa superiorem doctrinam nonnulla dubia supersunt, quæ breviter expedienda sunt. Primum est in quibus legibus locum habeat prædicta extensio; multi enim doctores dicunt hanc extensionem per identitatem rationis habere locum in lege favorabili, et maxime si cedat in salutem animæ. Quod tradit Panormitan. in cap. *Ex tenore*, Qui filii sint legit., et ibi Joan. Andr., Host. et omnes. Item Felin. et alii in cap. *Translato*, de Constitut., et in capit. ultim. de præscript.; Bartol. Authent. *Sacramenta puberum*, cod. Si advers. vendit., ubi in scholio multi alii referuntur, et alios refert Covar. in 4, 2 p., c. 6, n. 12;

Flami., de Resignat. beneficior., lib. 11, q. 2, n. 17. Potest vero hoc intelligi, vel quando extensio fit ex vi solius rationis propter necessariam connexionem aliorum casuum cum illa, seu propter injustitiam aliquam, vel absurditatem legis vitandam, vel quando fit non ex necessitate, sed ex congruitate, quia verba facile illam extensionem complectuntur. In priori sensu non est illud proprium legis favorabilis, sed amplius extenditur, ut jam dicam. Unde non est exclusive id accipiendum, sed tanquam magis certum et facilius admittendum; idemque dicendum erit de lege favorabili animæ comparata ad alias favorabiles. In posteriori autem sensu est hoc proprium legis favorabilis, quia generatim et quasi per antonomasiam convenit ei quæ animæ favorem continet. Est autem intelligendum de extensione intra aliquam proprietatem verborum, ut jam declaratum est.

2. *Extensio comprehensiva ob rationis identitatem etiam ad legem pœnalem extenditur.*—*Limitatur regula.*—Unde infero eo modo quo lex recipit extensionem comprehensivam ex sola identitate rationis, non solum habere locum in lege favorabili aut non pœnali, sed etiam in pœnali. Ita docent plures ex citatis auctoribus, præsertim Sylv. et Angel., Imol. et Gemin. in dicto cap. de Tempor. ordin., in 6, et in dicto cap. *Si postquam*; Panormit. frequenter, cap. ult. de Rescript. n. 10 et 11, et in cap. *Nihil*, de Election., n. 9, ubi etiam de correctoriis loquitur, et in Clem. 1, de Rescript., n. 2, et in Clement. 1, de Elect. n. 8, quibus locis varia in utramque partem adducit; ipse autem non solum est constans in illa sententia, sed etiam valde illam extendit. Idem tenet alios referens Rochus Curt. de Cons., sect. 4, num. 23. Item Navarrus in capite *Pœnæ*, de Pœnitentia disp. 4, ubi pluribus modis hoc extendit. Item Covarrus in capite *Alma*, 2 p., § 4, num. 7; Anton. Gom., 4 Variar., cap. 5, n. 1, et cap. 11, n. 22; Gutier., lib. 1 Canonic. quæst., cap. 10, n. 13. Debet autem hoc intelligi non de extensione solius pœnæ, hæc enim nunquam fieri potest, ut dixi, nec in illa potest inveniri identitas rationis, cum magis pendeat ex voluntate quoad determinationem seu qualitatem pœnæ. Nec etiam debet intelligi de extensione quoad solam obligationem præcepti (ut aliqui ex dictis auctoribus sentire videntur), quia, si obligatio extenditur, consequenter extendetur pœna, quia absolute ponitur contra legis transgressores, et quia est accessorium quod sequitur suum principale,